

УЮШМАГАН ЁШЛАР ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ КРИМИНОЛОГИК ТАВСИФИ

Алишер Муродов

*Ички ишлар вазирлиги академияси,
Хукукбузарликлар профилактикаси кафедраси бошлиги ўринбосари,
Юридик фанлар буйича фалсафа доктори, доцент*

Дунё миқёсида аҳоли таркибида ёшларнинг сон жиҳатидан салмоғи ошиб бораётган ҳозирги шароитда уларни турли хавф-хатарлардан ҳимоя қилиш энг муҳим вазифалардан ҳисобланади. Бугунги дунё ёшлари сон жиҳатидан энг катта авлод бўлиб, улар 2 миллиардни ташкил этмоқда. Жаҳон тарихида илгари ҳеч қачон бундай бўлмаган¹.

«Ёшлар» тушунчасининг моҳияти ҳақида сўз борар экан, шуни айтиш керакки, Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрдаги «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги (қонунининг 3-моддасида «Ёшлар (ёш фуқаролар) – ўн тўрт ёшга тўлган ва ўттиз ёшдан ошмаган шахслардир», дея ҳуқуқий таъриф берилган². Демак, ёшлар аҳолининг ўн тўрт ёшга тўлган ва ўттиз ёшдан ошмаган қатлами бўлиб, мамлакатимизда вояга етмаганлар ва ёшларнинг ҳиссаси аҳолининг 58,8 фоизини ташкил этади³.

«Уюшмаган ёшлар» тушунчаси ҳақида сўз борар экан, ушбу ибора «уюшмаган» ва «ёшлар» сўзлари бирикмасидан ташкил топган. «Уюшмаган» сўзининг ўзаги «уюшиқ» бўлиб, унга ўзбек тилининг изоҳли луғатида «уюшган, жипслашган, аҳил», унга маънодош бўлган «уюшма» сўзига эса «бир мақсад йўлида биргаликда ҳаракат қилиш учун бирлашган кишилар ёки ташкилотлар бирлашмаси» мазмунида изоҳ берилган⁴. Демак, мантиқан олиб қараганда, «уюшмаган» сўзи «уюшиқ» ёки «уюшма» сўзларининг акси, яъни антоними бўлиб, «жипслашмаган, аҳил бўлмаган, муайян бир мақсад йўлида биргаликда ҳаракат қилиш учун бирлашмаган» маъноларини англатади.

Уюшмаган ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ҳақида сўз юритишдан олдин, авваламбор, уюшмаган ёшларнинг ўзини, уларнинг онги, хулқ-атвори, ижтимоийлашув даражаси, шаклланиши, ривожланиши ва тарбиясини ўрганиш муҳим аҳамиятга эга⁵.

Уюшмаган ёшлар ўзининг жиноят содир этишга мойиллиги билан ёшларнинг бошқа қатламидан ажралиб туради. Умуман олганда, ҳар қандай жиноий ҳаракат, аввало, одамнинг интеллектуал, эмоционал ва ахлоқий

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқ депутатлари Хоразм вилояти кенгашининг навбатдан ташқари сессиясидаги нутқи // <http://www.press-service.uz/uz/lists/view/1147> (14.10.2017).

² Ўзбекистон Республикасининг «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги 2016 йил 14 сентябрдаги қонуни // <http://lex.uz>.

³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқ депутатлари Хоразм вилояти кенгашининг навбатдан ташқари сессиясидаги нутқи // <http://www.press-service.uz/uz/lists/view/1147> (14.10.2017).

⁴ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. IV. Тартибот–Шукр / Таҳрир хайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. Ўз. Рес. ФА Тил ва адабиёт ин-ти. – Т., 2008. – 608 б.

⁵ Кафарова Д.М. Криминологический анализ и профилактика общественно опасных деяний подростков, не достигших возраста уголовной ответственности: автореф....дис. канд. юрид. наук. – М., 2009. – С. 15.

фазилатлари ва хислатларини акс эттиришини инобатга олганда⁶, илмий тадқиқотларда куйидаги шахслар, хусусан, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлиши асосланган ёшлар:

Ўқишни тугатганлар, армия сафидан бўшатирилганлар, корхоналарнинг тугатилиши туфайли ишсиз бўлиб қолган мутахассислар, бироқ жиноий жазодан озод этилгандан кейин иш билан таъминланмаганлар⁷;

туғма психологик хусусиятларга, яъни ғайриқонуний ҳаракатларни амалга оширишга ундайдиган психологик жиҳатларга эга бўлганлар, ғайриқонуний ишларни касб қилиб олганлар, мураккаб психологик муҳит ҳукмрон бўлган тўлиқ бўлмаган оилада яшаётганлар⁸;

бошқа вилоят ёки туманлардан келганлар, илгари маъмурий жавобгарликка тортилганлар, ҳеч қаерда ишламайдиганлар, моддий жиҳатдан етишмовчилик қийнаётганлар, олий маълумотга эга бўлмаганлар, никоҳи қайд этилмаган, ажрашган ёки оилали бўлмаганлар, мунтазам спиртли ичимликлар истеъмол қиладиганлар, ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланмайдиган ёки меҳнат билан банд бўлмаганлар⁹;

енгил йўл билан бойлик орттиришга интилувчилар;

ичкиликбозлик ва гиёҳвандликка мойил шахслар;

уятсиз, бузуқ, ахлоқсиз ишлар билан шуғулланишга мойиллиги бўлганлар, хусусан жамоат жойларида уятсиз, бузуқ, ахлоқсиз ишлар (бешарм кийимларда юриш, шилқимлик қилиш, ўпишиб ўтириш ва бошқ.) билан шуғулланаётганлар¹⁰.

Соҳага доир қонун ҳужжатларининг таҳлили ҳозирги кунда миллий қонунчилигимизда «уюлмаган ёшлар» тушунчасига ҳуқуқий таъриф берилмаганини кўрсатади. Мазкур тушунчага ҳуқуқий нуқтаи назардан таъриф бериш, унинг илмий жиҳатдан моҳиятини очиқ бериш учун, аввало, унинг асосий хусусиятларини аниқлаб олиш талаб қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев уюлмаган ёшлар хусусида билдирган фикрларида ишламаслик, ўқимаслик, тайин бир машғулотга эга бўлмаслик, салбий таъсирларга берилувчанлик хусусиятлари уларга хошлигига алоҳида урғу берган бўлишига¹¹ қарамасдан, «уюлмаган ёшлар» тушунчасига нисбатан аниқ таъриф ишлаб чиқилмагани ва мазкур тоифа ёшлар билан ишлашга доир аниқ чора-тадбирларнинг белгиланмагани ушбу йўналишдаги ишларни самарали ташкил этишга салбий таъсир

---

⁶ Абдурашулова Қ.Р., Ниёзова С.С. Жиноятчилик ва жиноятчи шахси муаммолари: Ўқув қўлланма. – Т., 2006. – Б.51.

⁷ Имамов Р. Зўрлик ишлатмасдан талон-торож қилиш жиноятлари учун жазо тайинлаш: Юридик фанлар номзоди диссертацияси автореферати. – Т., 2011. — Б. 17.

⁸ Расулев А.К. Ахборот технологиялари ва хавфсизлиги соҳасидаги жиноятларга қарши курашишнинг жиноят-ҳуқуқий ва криминологик чораларини такомиллаштириш: Юрид. фан. б-ча д-ри (DSc) дис. ... автореф. — Т., 2018. — Б. 22-23.

⁹ Ўразалиев М.Қ. Алкоголизм, фоҳишалик ва гиёҳвандликнинг жиноятчилик билан алоқадорлиги, уларнинг криминологик хусусиятлари ва олдини олишни такомиллаштириш: Докторлик дис. ... автореф. — Т., 2016. — Б. 18, 23.

¹⁰ Ганиев Ш.А. Ахлоққа қарши ҳуқуқбузарликлар учун маъмурий жавобгарликни такомиллаштириш: Докторлик дис. ... автореф. — Т., 2016. — Б. 30.

¹¹ Президент Шавкат Мирзиёевнинг «Қамолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи // <http://www.press-service.uz/uz/lists/view/729> (30.06.2017).

кўрсатмоқда. Қолаверса, уюшмаган ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи субъектлар фаолиятининг таҳлили уюшмаган ёшларнинг ҳисобини юритишда аниқлик етишмаётганини, ушбу тоифага кимлар кириши ҳамда улар билан қандай ишлар ташкил этилиши ҳақида аниқ концепция мавжуд эмаслигини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида «Ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш»га бағишланган устувор йўналишида ёшлар муаммоларига алоҳида эътибор қаратилаётгани, уюшмаган ёшлар сони йилдан йилга тобора ортиб бораётгани¹² амалдаги мавжуд қонунчилик ва уни қўллаш амалиётини таҳлил қилиш орқали ёшлар масалаларига оид қонунчилик нормаларини такомиллаштиришни, хусусан Ўзбекистон Республикасининг «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги қонунида «уюшмаган ёшлар» тушунчасига таъриф бериш ҳамда уюшмаган ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш кафолатларини шакллантириш лозимлигини тақозо этмоқда.

«Уюшмаган ёшлар» – ўз мақсадини индивидуал тарзда, давлат ва жамиятда яратилган имкониятлардан фойдаланмасдан, примитив, нофаол тарзда самарасиз амалга ошираётган, ҳеч қаерда ўқимайдиган, ишламайдиган ёшлар гуруҳини англатади. Бу тоифадаги ёшлар ўз мақсадини давлат ва жамият манфаати билан уйғунлаштириш кўникмасига эга бўлмайди. Уларда ижтимоий фаоллик, ҳуқуқий, сиёсий онг ва маданият даражаси паст бўлади.

Уюшмаган ёшларга хос хусусиятлар сифатида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

ўз мақсадини давлат ва жамият манфаати билан уйғунлаштириш кўникмасига эга эмаслик;

ижтимоий фаоллиги, сиёсий, ҳуқуқий онг ва маданият даражаси пастлиги;

ишламаслик ёки ўқимаслик (ҳарбий хизмат ва жиноий жазони ўтаётган шахслар бундан мустасно);

тайин бир машғулотга эга бўлмаслик;

салбий таъсирларга, шу жумладан «оммавий маданият» ва ёт ғоялар таъсирига берилувчанлик;

ижтимоий ҳаётда муайян аниқ мақсадга эга бўлмаслик;

ўн тўрт ёшга тўлганлик ва ўттиз ёшдан ошмаганлик.

Шу ўринда уюшмаган ёшларга хос бўлган биргина хусусият, яъни ишсизликнинг салбий оқибатлари ҳақида тўхталганда айтиш керакки, у жиноятчилик билан бевосита боғлиқ бўлиб, уни озиқлантиради ва ўсишига хизмат қилади. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, ҳозирда республикамизда жиноят содир этганларнинг ҳар тўрттадан биттасини ишсиз шахслар ташкил

---

¹² Президент Шавкат Мирзиёевнинг «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи // <http://www.press-service.uz/uz/lists/view/729> (30.06.2017).

этади ¹³. Криминологларнинг фикрича, ишсизликнинг 10 %га кўпайиши жиноятчиликнинг 3,4–6,5 % ўсишига олиб келади¹⁴.

Юқорида келтирилган хусусиятлар асосида уюшмаган ёшларни тоифалаш ҳам мумкин. Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси амалиёти ва унинг натижаларига доир статистик маълумотлар ўрганилганида, уларда фақат ўқимайдиган ва ишламайдиган ёшларга доир динамик кўрсаткичлар акс эттириб борилиши кўзга ташланади.

Уюшмаган ёшлар томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликлар амалдаги қонун ҳужжатлари талабларидан келиб чиққан ҳолда ўз ичига уюшмаган ёшлар томонидан содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарликлар ва жиноятларни қамраб олади.

Хуллас, юқорида келтирилган уюшмаган ёшларга хос хусусиятларни инобатга олиб, шунингдек амалиётдаги «уюшмаган ёшлар» тушунчасининг моҳияти билан боғлиқ тушунмовчиликларга барҳам бериш, қонунчиликдаги мавжуд бўшлиқни тўлдириш ва уюшмаган ёшлар билан ишлашга масбул бўлган мутасадди ташкилотларнинг фаолиятини самарали ташкил этиш ва мувофиқлаштириш мақсадида, Ўзбекистон Республикасининг «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги қонунига қуйидаги мазмундаги ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш мақсадга мувофиқдир:

1) Ўзбекистон Республикасининг «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги қонуннинг 3-моддасини қуйидаги мазмундаги 7-хатбошиси билан тўлдириш:

«*уюшмаган ёшлар* – ижтимоий фойдали фаолият билан шуғулланмайдиган, ишга жойлашиш, таълим олиш ҳамда фуқароларнинг давлат ва жамият ҳаётидаги иштирокининг бошқа шакллари амалга ошириш бўйича яратилган имкониятлардан фойдаланмаган 14 ёшга тўлган 30 ёшдан ошмаган шахслар тоифаси».

2) Қонунни қуйидаги мазмундаги 23¹-модда билан тўлдириш:

«23¹-модда. Уюшмаган ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш кафолатлари

Қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда уюшмаган ёшлар учун қуйидагилар кафолатланади:

уюшмаган ёшлар муаммосини ўрганиш, аниқланган муаммоларни бартараф этиш чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширилишини таъминлаш;

таълимни давлат томонидан бошқариш идоралари, Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи, ички ишлар органлари, меҳнат ташкилотлари ва «Маҳалла» хайрия жамоат фонди ҳудудий бўлинмалари томонидан ўзаро ҳамкорликда уюшмаган ёшларнинг рўйхатини юритиш;

---

¹³ Тартиб-интизом ва масъулиятни кучайтириш, жиноятчиликнинг олдини олиш муҳитини мустаҳкамлаш – ҳуқуқбузарликлар профилактикаси самарадорлигининг асосий омилдир // Постда. – 2017. – 18 нояб.

¹⁴Исмаилов И. Жиноятчиликда уюшганлик: назария ва амалиёт муаммолари: Монография. – Т., 2005. – Б. 80.

уюшмаган ёшлар билан якка тартибда ишлаш, уларнинг ижтимоий фаоллиги ҳамда ҳуқуқий, сиёсий онг ва маданият даражасини оширишга доир чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

Таълимни давлат томонидан бошқариш идоралари ўқимайдиган ёшларни аниқлайди, рўйхатини юритади ва уларни таълимга жалб этиш чораларини амалга оширади, шунингдек ушбу тоифадаги ёшларни қизиқтира оладиган ижтимоий заруратга эга касбларга йўналтирувчи махсус факультатив курслар фаолиятини ташкил этади.

Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи ижтимоий фаоллиги ҳамда ҳуқуқий, сиёсий онг ва маданият даражаси паст ёшларни аниқлайди, рўйхатини юритади ва уларни ижтимоий фаол ёшлар доирасига жалб этади.

Ички ишлар органлари салбий таъсирларга берилувчан ёшларни аниқлайди, рўйхатини юритади, уларни «Фидокор ёшлар» гуруҳи, «Маҳалла посбони» жамоатчилик тузулмалари фаолиятига жалб этади, уларнинг ҳуқуқий онг ва маданиятини ривожлантириш чора-тадбирларини амалга оширади.

Меҳнат ташкилотлари ишламайдиган ёшларни аниқлайди, рўйхатини юритади, ёшлар боп иш ўринларини яратади ва ишсиз ёшларнинг бандлигини таъминлайди.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллалар кесимида тайин бир машғулотга эга бўлмаган ёшларни аниқлайди, рўйхатини юритади, Ёшлар иттифоқи билан ҳамкорликда уларнинг бўш вақтини самарали ташкил этиш, муайян касбга йўналтириш чора-тадбирларини амалга оширади».

Хулоса ўрнида шунини таъкидлаш керакки, уюшмаган ёшлар мамлакатимиз ёшларининг муайян салмоғини ташкил этувчи, ўзининг ҳуқуқбузарликларни содир этишга мойиллиги, турли ёт ва зарарли ғояларга берилувчанлиги билан ижтимоий ҳимоя ва жамоатчилик назоратига муҳтож тоифаси бўлиб, улар билан доимий ва тизимли равишда профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш, уларни ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоялаш, бу борада кенг жамоатчиликнинг ҳамкорлигига таяниш, қолаверса, соҳага доир қонунчиликни замон талабларига мувофиқ тарзда такомиллаштириш асосида бу тоифа ёшларнинг сонини камайтириш, улар томонидан жиноят ва ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олдини олишга эришиш мумкин.